

Спеціалізованій вченій раді
Д 35.052.11 у в Національному
університеті «Львівська
політехніка»

ВІДГУК

офіційного опонента

ТОВБИЧА Валерія Васильовича

дисертацію **МИСАК НАТАЛІЇ РОМАНІВНИ**
**«Формування ідентичності районів масової житлової забудови
1960-1980-х рр.»**

представлену на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури за спеціальністю

18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Актуальність теми дисертації

Тема представленої роботи та її зміст відповідають вимогам і паспорту спеціальності 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури». Актуальність теми дисертаційної роботи не викликає сумнівів, оскільки процес формування і трансформації районів масової житлової забудови, як і підходи до їх дослідження суттєво відрізняються в різних країнах. Разом із тим проблема ідентичності є однією з ключових для більшості з них. Повоєнний архітектурний та містобудівний спадок в Україні залишається майже не дослідженим. З огляду на це, для стійкого розвитку таких утворень важливо дослідити те, як вони функціонують сьогодні, враховуючи контекст та категорію ідентичності.

Унікальність роботи вбачається у саме глибині дослідження (генезис, історія, ознаки та інструментарій) це ті чинники, що впливають на розвиток сучасної архітектури. Цей феномен потребує всебічного розгляду та детального дослідження.

Велика увага в дослідженні приділена проблемам проектування і існування житла (теорія, практика, документація, польові дослідження, є підтвердженням достовірності і сучасності матеріалу). На думку опонента, в цьому аспекті, це дійсно якісна важлива наукова робота.

У дослідженні відображена проблематика ідентичності районів масової житлової забудови 1960-80-х рр. із врахуванням етапів їхнього формування та трансформацій під час зміни політичних, економічних, соціальних контекстів.

У сучасних архітектурних та урбаністичних дослідженнях повоєнних житлових територій усе частіше застосовують методи суміжних галузей (антропології, соціології, географії та ін.). Дослідники аналізували райони масової житлової забудови в ширшому європейському контексті, використовуючи міждисциплінарний підхід.

З огляду на проблему неповноти, а точніше майже повної відсутності інформації із сучасного міжнародного досвіду, вбачається самодостатньою і надзвичайно важливою частиною роботи аналіз теоретичних джерел із різних наукових напрямків. Із 176 основних джерел тільки третина вітчизняних. Всі дослідження автора підтверджують і розширюють наше уявлення про епоху модернізму і проблеми які відносяться до поняття ідентичності.

Саме тому тема дисертаційної роботи є безумовно актуальною і сприятиме формуванню узагальнюючого підходу до феномену формування і трансформації районів масової житлової забудови.

Дисертацію виконано в межах наукового напрямку кафедри дизайну та основ архітектури Національного університету «Львівська політехніка» «Дизайн в системі природи, суспільства та архітектури» (ДОО-10108U010396).

На підставі розглянутих літературних джерел та наявної архітектурної практики було відстежено шляхи розвитку районів масової житлової забудови і зміни під впливом сучасних архітектурних концепцій.

Обґрунтовуючи актуальність дослідження, автор чітко формулює необхідність розв'язання проблеми і доходить правильного висновку – ця проблема може і має бути вирішеною з огляду на її соціально-економічну значущість і високу суспільну потребу.

Науковий апарат роботи має всі необхідні складники: об'єкт, предмет, мету дисертаційного дослідження, завдання, методи; визначені наукову новизну та практичне значення; інформацію про апробації і впровадження отриманих результатів.

Наукова новизна одержаних результатів.

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційного дослідження, варто вказати на наступні результати, що мають вагому наукову новизну.

- Сформульовано теоретичну модель визначення ідентичності для дослідження модерністських районів масової житлової забудови як сукупність архітектурної своєрідності, первинної та вторинної ідентичностей;
- Розроблено міждисциплінарну методикоу дослідження районів масової житлової забудови на основі сформульованої теоретичної моделі ідентичності;
- Уперше проведено детальне порівняння східно- і північноєвропейських районів масової житлової забудови на прикладі України та Швеції;
- Сформульовано взаємозалежності між формуванням ідентичності та сценаріями розвитку Сихова та Русенґорду;
- Розроблено рекомендації щодо теоретичного та практичного застосування нарративної ідентичності районів масової житлової забудови для їхнього сталого розвитку.

Вважаємо, що елементи наукової новизни сформульовані коректно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Детальне ознайомлення з текстом дисертації Мисак Наталії Романівни дає підстави стверджувати, що підхід дисертанта у вивченні і дослідженні модерністських районів масової житлової забудови, як сукупність архітектурної своєрідності, первинної та вторинної ідентичностей є оригінальною науковою роботою. Більшість наукових положень та висновків, які автор запропонував в дисертації, теоретичні та практичні результати, які винесено на захист, належним чином обґрунтовані. Вони базуються на загальноновизнаних методах. На основі міждисциплінарних методів дослідження артикульовано архітектурну своєрідність та вибудовано наративи про Сихів та Русенгорд, які відображають їхню первинну та вторинну ідентичності. Методичну модель дослідження сформовано на основі поєднання методів, які можна умовно поділити на такі групи: загальнонаукові; архітектурні, містобудівні, антропологічні, соціологічні та візуальні.

Достовірність наукових положень та рекомендацій підтверджується практикою їх використання при проектних роботах та у навчальному процесі.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Дисертаційна робота **МИСАК Наталії Романівни** на тему «**Формування ідентичності районів масової житлової забудови 1960-1980-х рр.**» складається із анотації, вступу, п'яти розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків, які містять акти впровадження і таблиці додаткового характеру.

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідницької роботи.

У першому розділі «**Теоретичне підґрунтя дослідження ідентичності районів масової житлової забудови**» присвячено огляду формування модерністського руху та ключових архітектурних та містопланувальних концепцій у цьому контексті. На основі цих та інших напрацювань форма просторової організації житлових утворень другої хвилі модернізму, видозмінюючись залежно від контексту, була виражена у вигляді регіональних планувальних одиниць у різних країнах Європи.

У дисертації досліджено особливості національних дискурсів модерністських житлових районів у кількох європейських країнах, які були частинами різних політичних систем. Зокрема, висвітлено український контекст як країни, що була частиною Радянського Союзу; Польщу та Східну Німеччину як країн, що належали до Східного блоку партнерства; Західну Німеччину та Францію як демократичні країни, членів НАТО та Швецію як нейтральну демократичну країну. Дискурси досліджень, як і містобудівні одиниці в цих контекстах, суттєво різняться: українські (радянські) *мікрорайони*, польські *blokowiska*, німецькі *Großsiedlungen*, французькі *grand ensemble*, шведські *bostadsområde från rekordåren* не можна трактувати як тотожні поняття.

Оскільки базовий концепт житловий район не є універсальним для всіх європейських країн, за основу взято його узагальнене визначення Е. Повер (*A. Power*) як окремої та дискретної географічної території, задоволеної публічним (*англ. public housing*) або соціальним житлом (*англ. social housing*) упродовж одного періоду.

Принципи будівництва районів масової житлової забудови були подібними в багатьох країнах, але сценарії, за якими вони розвиваються, суттєво відрізняються навіть у межах однієї країни. Дослідження масового житла у згаданих країнах також є частиною різних дискурсів, які застосовувалися відповідно до локальних викликів та напрямків розвитку галузей науки. Проте характерними рисами більшості районів стали гомогенність та анонімність простору, які яскраво виявилися у країнах колишнього Радянського Союзу; централізоване планування; субсидування державою чи муніципалітетом; розташування на периферіях переважно великих міст.

Архітектурна ідентичність формується в результаті ототожнень архітектурного об'єкта або середовища з певними подіями, явищами, властивостями та досвідами окремим індивідом чи групою. Отже, архітектурна ідентичність є динамічною й може трансформуватися під час зміни контекстів і залежить від суб'єкта ідентифікації (індивіда чи групи індивідів). Зв'язок архітектурного об'єкта (або середовища) та індивіда (або групи індивідів) може мати різний характер: він може бути безпосереднім і постійним (ідентичність, яка утворюється в результаті такого зв'язку, первинною), а може бути нетривалим і здійснюватися за допомогою різноманітних медій та з вторинних джерел (при цьому формується вторинна ідентичність).

У другому розділі «Методична модель дослідження» розглянуто і описано методичну модель, яка ґрунтується на основі теоретичної моделі архітектурної своєрідності, первинної та вторинної ідентичностей.

Методи, застосовані в дослідженні, можна умовно поділити на загальнонаукові; архітектурні, містобудівні, антропологічні, соціологічні, візуальні, а також розроблено спеціальні методи дослідження. Зважаючи на обраний підхід до дослідження, надано перевагу якісним методам над кількісними. Наративи про ідентичності модерністських районів сформовано на кількох рівнях відповідно до теоретичної моделі.

Окрім загальнонаукових (теоретичний аналіз, формування теоретичної моделі, дедукція-індукція, компаративний аналіз, дослідження первинних та вторинних джерел), для дослідження застосовано методи аналізу містобудівної та архітектурної документації, фотографування, аналіз первинних візуальних джерел, візуальне обстеження, картування, яке виконала авторка, картування, яке виконали респонденти, глибинні напівструктуровані інтерв'ю з користувачами та експертами, залучене спостереження.

У третьому розділі «Формування та розвиток району масової житлової забудови Сихів у Львові» проведено дослідження районів (період будівництва – 1970-80 рр., населення - 80 тис. осіб, площа - 390 га) розглянуто в контексті масового будівництва житла в Радянському Союзі й містобудівних перетворень Львова, як одного з головних промислових центрів Західної України у др. пол. ХХ ст. У дисертації розглянуто радянські принципи проектування житлових територій на основі мікрорайонування та Системи ступеневого обслуговування, а також виокремлено низку трансформацій.

Первинну ідентичність досліджено на основі трансформацій соціального простору під час останніх трьох декад формування Сихова, упродовж яких відбувався процес обживання новозбудованого житлового середовища з невідомими для нових мешканців просторовими патернами, та поступової інтеграції його у структуру міста.

Для окреслення вторинної ідентичності Сихова враховано кілька траєкторій трансформацій у районі, які на неї безпосередньо вплинули: характер та інтенсивність зв'язків; взаємозалежність репрезентацій та міських і сільських практик у районі, а також процеси модернізації і демодернізації простору; дослідження трансформацій простору в контексті «втрати» та «набуття» нового ідеологічного значення певних елементів чи місць; зміна сприйняття: від запланованого «показового» поселення до відокремленого неблагополучного й до району, який найдинамічніше розвивається в місті сьогодні.

У четвертому розділі «Формування та розвиток району масової житлової забудови Русенгорд у Мальмо (Швеція)» розглянуті та досліджене житлове утворення (період будівництва – 1960-70 рр., населення - 25 тис. осіб, площа - 330 га) контекстуалізовано в архітектурному та містобудівному процесі Швеції та стрімких перетворень Мальмо від індустріального міста до «міста-знання» чи «міста-події».

У ХХ ст. модернізм зрезонував із загальнонаціональною ідеєю Швеції як інновативної країни та позиціонувався як національний «стиль». Модерністські принципи, які отримали початковий імпульс в архітектурному середовищі ще в 1930-х рр., були підхоплені політиками. Житлові райони, збудовані в «рекордні роки» (1961-1974 рр.) та, зокрема, у межах Програми мільйону (1965-1974 рр.) були частиною політичної програми соціал-демократичної партії, і дотепер асоціюються з ними. Незважаючи на те, що модерністський проект Швеції сприймається як незавершений або й невдалий, інновативність залишилася ключовою ідеєю в архітектурному та містобудівному дискурсах країни.

Об'єктом прикладних досліджень є важливий для Швеції район Русенгорд у Мальмо – одне з наймасштабніших житлових утворень у країні періоду «рекордних років», де сьогодні проживає 24 тис. мешканців. Більшість територій району були забудовані в межах Програми мільйону.

Подібно до прикладного дослідження району Сихів у третьому розділі, для окреслення архітектурної своєрідності, первинної та вторинної ідентичностей Русенгорду розглянуто процес його проектування, реалізації та трансформацій

на кількох рівнях: фізичної структури, щоденних практик у ній та репрезентацій. А також проаналізовано трансформації та деякі окремі проекти, реалізовані в районі.

Також важливим результатом даної роботи є дослідження та аналіз проектів модернізації та ревіталізації, які відбувалися останніми роками в Русенгорді. Їх можна умовно розділити на кілька груп, залежно від їх фокусу: житловий фонд; відкриті простори; функційна тканина району; транспортна інфраструктура; комплексні концепції трансформації району; соціально спрямовані проекти. Тимчасом як житловий фонд Русенгорду трансформується за досить типовими для територій Програми мільйону стратегіями, що передусім мають за мету зміну архітектурної своєрідності, проекти модернізації чи реконструкції громадського простору та більш масштабні проекти комплексного перетворення — формування позитивної ідентичності. У більшості проектів використано категорію «ідентичності» як ключову.

У п'ятому розділі «Значення ідентичності для розвитку районів масової житлової забудови» проведено порівняння контекстуальних особливостей і трансформацій досліджуваних районів, а також реінтегровано результати прикладних досліджень, описаних у третьому та четвертому розділах. Незважаючи на монолітність модерністського наратива, порівняння Сихова й Русенгорду засвідчує чимало відмінностей на рівні містопланувальних морфологій, їхніх трансформацій і формування ідентичностей. Поряд із цим наявні й деякі подібності, зокрема у взаємозалежності просторових властивостей районів та щоденних практик мешканців.

На основі аналізу архітектурної своєрідності виокремлено кілька структурних елементів простору різних масштабів, які дають змогу описати базові морфологічні властивості обох житлових районів, та скорельовано з первинною та вторинною ідентичностями: розташування у структурі міста, межі району, морфологія району, головна вулиця, головний громадський простір, житловий будинок, квартира, житловий двір.

Своєрідність та ідентичність районів масової житлової забудови формується на різних масштабних рівнях і є сукупністю властивостей кожного з них.

Порівнюючи ідентичності в обох районах, можна виокремити їхні ключові властивості: змінність і впливовість. Первинні ідентичності Русенгорду й Сихова є динамічнішими, ніж вторинні: вони постійно змінювалися з часу будівництва районів і до сьогодні. Натомість вторинні ідентичності є більш статичними. Проте у випадку Сихова первинна ідентичність впливає на зміну вторинної: позитивні досвіди первинної групи впливають на часто негативні уявлення вторинної групи. Натомість для Русенгорду вторинна ідентичність має більший вплив на первинну: часто мешканці району стають заручниками ідентичності, сконструйованої вторинною групою.

У висновковій частині розділу запропоновано методи використання отриманих знань про первинну та вторинну ідентичності в учасницькому

проектуванні й модернізації житлових районів на основі формування наративів та безпосереднього впливу на розвиток районів масової житлової забудови.

Загальні висновки відповідають поставленим завданням та відображають основні результати дисертаційного дослідження.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

На наш погляд, результати дисертації характеризуються високою інформаційною та теоретичною значущістю. Практичне значення дослідження, вивчення і аналіз ідентичності для районів масової житлової забудови є одним із ключових чинників для формування сценаріїв розвитку. У дослідженні сформовано авторську модель архітектурної ідентичності, яка містить три рівні: архітектурної своєрідності, первинної та вторинної ідентичностей. Визначено вектор розвитку.

У сучасній архітектурній творчості величезну роль став грати чинник публічності та популяризації знань. Автором досить вдало поєднано суто архітектурно-професійний аналіз із дослідженнями з суміжних галузей соціології і психології стосовно ідентичності. Швидкість та якість дослідження архітектурних ідей, загальна доступність опублікованих проектів для вивчення стала величезним стимулом для розвитку архітектурного дослідження. Вони можуть бути використані у оцінці значущості проектів, прогнозуванні і управлінні процесами і явищами в суспільстві і архітектурі.

Наукова новизна та практичне значення результатів роботи свідчать про її теоретичну і практичну цінність для удосконалення системи проектування і архітектури в цілому.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Основний зміст роботи опубліковано у 11-х публікаціях, 5 з яких наукові статті видані у фахових збірниках наукових праць, затверджених ДАК України, 4 у іноземному виданні, 1-а в колективній монографії та тези доповідей в тому числі на міжнародних конференціях. Наукові результати дисертаційної роботи апробовано у доповідях на науково-практичних конференціях, у тому числі міжнародних.

Кількість доповідей на наукових конференціях свідчить про достатньо повну апробацію роботи. Список публікацій за темою дослідження вказує на повне викладення положень роботи у встановлених ДАКом наукових виданнях.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого Мисак Н.Р. дисертаційного дослідження. Автореферат відповідає змісту дисертації і

розкриває її основні положення. Наголосимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Дискусійні положення та зауваження

Загалом, позитивно оцінюючи здобутки дисертанта, вважаємо за необхідне зазначити наступні дискусійні положення та зауваження до поданої дисертаційної роботи:

1. На нашу думку, не достатньо аналізу тільки двох районів масової забудови. Висновки були б більше обґрунтовані і доказові вкрапленням додаткових матеріалів в загальну порівняльну модель. Це могли бути інші аспекти і чинники із прикладів районів вітчизняного і закордонного досвіту масової забудови цього періоду.
2. На ряду з добре написаною і змістовною основною частиною роботи викликає сумнів узагальнююча частина перевантажена науковими термінами які по тексту не завжди знаходять своє підтвердження і розшифровку.
3. Не завжди точно і лаконічно сформульовані положення стосовно мети, задач, об'єкту і предмету. Зайві деякі розшифровки у вихідних положеннях дисертації, що ускладнює цілісне сприйняття матеріалу. Наукова новизна і висновки, на нашу думку, дещо занижують результати роботи. Деякі результати автор у своїй роботі не помітив, або не дооцінив.
4. В дисертації не рівномірно (по об'єму) викладений матеріал. Поряд з узагальнюючими положеннями присутній занадто деталізований описовий матеріал. Частина якого можна було б перемістити у додатки, це покращило б сприйняття дисертації. Деякі ілюстрації і схеми не інформативні, не вистачає узагальнених даних.
5. В роботі відчувається дещо політизоване критичне відношення автора до чинників, які сприяли виникненню та реалізації феномену масової забудови. Оponent готовий дискутувати на цю тему.

Загальні висновки й оцінка дисертації

Незважаючи на зауваження, які не знижують загальної цінності роботи, дисертація повністю відповідає науковій спеціальності 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури.

Робота читається легко, написана гарною науковою українською мовою, матеріал цікавий, відчувається авторське бачення і стиль. Хочеться підтримати здобувача в продовженні досліджень на цьому терені. Робота започатковує новий етап досліджень, дуже цікавий і перспективний науковий напрямок. І автор своєю роботою підтверджує свій фах і кваліфікацію архітектора-науковця.

Дисертація МИСАК Наталії Романівни є завершеною науковою працею, яка пов'язана з вирішенням актуальної науково-теоретичної задачі - сформулювати теоретичну модель визначення ідентичності для дослідження модерністських районів масової житлової забудови як сукупність архітектурної

своєрідності, первинної та вторинної ідентичностей та розробленню міждисциплінарної методики дослідження районів масової житлової забудови на основі сформульованої теоретичної моделі ідентичності. Її автор МИСАК Наталія Романівна представляє собою сформованого наукового працівника, яка здатна грамотно і на сучасному рівні вирішувати науково-прикладні задачі.

Автореферат відповідає змісту дисертації і розкриває її основні положення.

Враховуючи висловлене, вважаю, що дисертаційна робота на тему: «Формирование идентичности районов массовой жилой застройки 1960-1980-х гг.» відповідає вимогам п.11,14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань ДАК Міністерства освіти і науки України, які висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор МИСАК Наталія Романівна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури.

Офіційний опонент:

Доктор архітектури, професор
завідувач кафедри інформаційних
технологій в архітектурі
Київського національного
університету будівництва і
архітектури

В.В. Товбич

Підпис професора Товбича В.В.
ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар Вченої Ради
Київського національного
університету будівництва і
архітектури

О.С. Петренко